

02

พัฒนาการสถาปัตยกรรมวัดคอนเซ็ปชัญ จากโบสถ์วิลันดาสู่ยุคฟื้นฟูโรมันเนสก์

The development of the building of the Immaculate Conception Church in Bangkok, from Vilanda style to Neo-Romanesque style

ปติสร เพ็ญสุด*

Patison Benyasuta

* อาจารย์ประจำสำนักการศึกษาทั่วไป สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

บทคัดย่อ

วัดคอนเซ็ปชัญหลังปัจจุบัน สร้างขึ้นโดยบาทหลวงปลเลอกัว ใน พ.ศ.2480 โดยใช้รูปแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมสยามและสถาปัตยกรรมตะวันตก หรือที่เรียกกันว่าอาคารแบบวิลิ้นดา อันเป็นรูปแบบที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ โดยก่อสร้างหอระฆังเครื่องก่อเพิ่มเติมเข้าไปทางทิศตะวันตก ในรูปแบบนีโอ-โรมันเนสก์ โดยสถาปนิกชาวออสเตรเลียผู้วางรากฐานสถาปัตยกรรมตะวันตกในสยามคือ โจอาคิม กรัสซี ในปัจจุบัน สามารถสังเกตร่องรอยการปฏิสังขรณ์ต่อเติมได้จาก ลวดลายบัวประดับอาคารที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ระหว่างศิลปะสยามที่ตัวโบสถ์ และศิลปะนีโอ-โรมันเนสก์ที่บริเวณหอระฆัง วัดคอนเซ็ปชัญจึงเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมในคริสต์ศาสนาที่ผสมผสานระหว่างศิลปะตะวันตกและตะวันออก และถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมคาทอลิกที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังมีการใช้งานในปัจจุบัน

คำสำคัญ: วัดคอนเซ็ปชัญ, โบสถ์คริสต์, คาทอลิก, โจอาคิม กรัสซี

Abstract

The present version of the Immaculate Conception Church in Bangkok was founded by Bishop Jean-Baptiste Pallegoix in 1837 A.D. It was built in the style of Vilanda, the architectural blending of the Siamese and the Baroque building styles which flourished during the late Ayutthaya to early Bangkok periods. In 1883, during the reign of King Chulalongkorn, the Neo-Romanesque masonry bell tower at the western façade was added by Joachim Grassi, the famous Austrian architect who designed numerous western style buildings in Bangkok.

Nowadays, the traces of the reconstruction can still be found in the different styles of stucco; the style shown on the church is Siamese, while the one on bell tower is Neo - Romanesque. This marvelous building undoubtedly exemplifies the mixture of western and eastern arts. Also, the present version of the Immaculate Conception Church is considered to be the oldest Catholic Church in Thailand that is still enjoyed by both Catholics and non-Catholics alike.

Keywords: Immaculate conception church, church, Catholic, Joachim Grassi

ตัวอาคารของวัดคอนเซ็ปชันหลังปัจจุบัน ถือเป็นโบสถ์คาทอลิกที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งที่ยังใช้งานอยู่ในประเทศไทย แม้ว่าด้วยอายุกว่า 160 ปี ตัวอาคารจะได้รับการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซม เปลี่ยนแปลงต่อเติมหลายต่อหลายครั้ง แต่ก็ยังทิ้งร่องรอยที่สามารถวิเคราะห์พัฒนาการที่มีเอกลักษณ์ของคริสต์ศิลป์ในดินแดนไทย ที่ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยข้อจำกัดของวัสดุ เทคโนโลยี และทุนทรัพย์ ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและชุมชนคริสตังเล็กๆ ในเมืองสยาม กลายเป็นอาคารอีกแห่งหนึ่งที่บอกเล่าเรื่องราวพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมตั้งแต่ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จากความนิยมรูปแบบโบสถ์วิลันดา อันผสมผสานศิลปะพื้นเมืองและตะวันตกเข้าด้วยกัน มาจนถึงยุคฟื้นฟูศิลปะตะวันตกโบราณ (Revival) ในช่วงศตวรรษที่ 19 ในยุคที่อาคารแบบตะวันตกกำลังเฟื่องฟูด้วยรสนิยมจากราชสำนักสยาม ตัวโบสถ์คอนเซ็ปชันหลังปัจจุบันจึงมีทั้งเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นเมือง ผสมผสานกับกลิ่นอายของศิลปะแบบฟื้นฟูโรมันเนสก์ (Neo Romanesque) เข้าด้วยกัน

วัดคอนเซ็ปชันตั้งอยู่ ณ แขวงวรวิหารบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานครริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตัวโบสถ์หันหน้าไปทางตะวันตกลงสู่แม่น้ำ ชุมชนคาทอลิกอันเก่าแก่นี้สร้างในเมืองบางกอกตั้งแต่ พ.ศ.2218 ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยท่านสังฆราชลาโน มิซชันนารีจากฝรั่งเศส ท่านลาโนได้รับพระราชทานที่ดินในเมืองบางกอกจากการเข้าเฝ้าเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2217 ที่ดินเหล่านั้นเป็นพระราชทรัพย์ของ

พระองค์เอง โดยโปรดให้ชาวกูย 4-5 ครอบครัวดูแลรักษาอยู่ พระสังฆราชลาโนได้ทำงานเผยแผ่ศาสนาคริสต์กับชาวกูยที่รักษาที่ดินก่อน ชาวกูยกลุ่มนี้จึงถือเป็นกลุ่มคริสต์ศาสนิกชนแรกของวัดคอนเซ็ปชัน ท่านได้สร้างวัดหลังแรกเป็นไม้ไผ่เล็กๆ เนื่องจากกลุ่มคริสต์ศาสนิกชนยังมีจำนวนน้อย และต่อมาก็ได้สร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลอีก 2 แห่งด้วย โดยให้ชื่อว่า Immaculee conception เป็นภาษาฝรั่งเศส แปลว่า “แม่พระปฏิสนธินิรมล” มีบรรดามิชชันนารีผลัดเปลี่ยนเข้ามาดูแลตามโอกาสที่เอื้ออำนวยตลอดจนเสียกรุงศรีอยุธยา หลังจากพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้บ้านเมืองได้และย้ายราชธานีมายังกรุงธนบุรี บาทหลวงที่หลบหนีภัยสงครามไปยังเวียดนามได้กลับมาเข้าเฝ้าและได้รับพระราชทานที่ดินให้สร้างวัดใหม่สำหรับคริสต์ศาสนิกชนที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา คือวัดช่างตากูร์ส และหลังจากนั้นก็ได้อภิบาลดูแลทั้งสองวัด คือวัดคอนเซ็ปชันที่มีมาก่อนหน้า และวัดช่างตากูร์สในเมืองบางกอกไปพร้อมๆ กัน (จำเนียร กิจเจริญ, 2541: 43)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เกิดจลาจลขึ้นในเมืองเขมร พระยายมราช (แบน) รัชศีกกบฏขุนนางเขมร และแขกจามไม่ได้ จึงได้อัญเชิญพระราชบุตรและพระราชบุตรีของสมเด็จพระนารายณ์รามา กษัตริย์เขมร เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พร้อมทั้งไพร่พลชาวคาทอลิกเชื้อสายโปรตุเกสในเขมรและชาวเขมรเข้ารับจำนวน 500 คน ชาวโปรตุเกสเหล่านี้เคยอาศัยอยู่ในหมู่เกาะเครื่องเทศ ใน

อินโดนีเซีย แต่หมดอิทธิพลไปจากการพ่ายแพ้พวกดัทซ์ ดังนั้นจึงอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองลวะกของเขมร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงโปรดให้พวกโปรตุเกสและเขมรเข้ารีตเหล่านี้ ตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับชาวชุมชนวัดคอนเซ็ปชันที่อาศัยอยู่ก่อน วัดนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “วัดเขมร” เป็นที่อยู่ของชาวโปรตุเกสที่อพยพมาจากเขมร (วิกตอร์ ลาร์เก, 2539: 147-148)

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมวัดคอนเซ็ปชัน

แม้ว่าวัดคอนเซ็ปชันจะมีอายุยาวนานเกือบ 350 ปี แต่หลักฐานต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแทบจะไม่ได้กล่าวถึงชุมชนคาทอลิกเล็กๆ แห่งนี้เลย เชื่อว่าอาคารโบสถ์ในสมัยแรกเริ่มน่าจะเป็นเครื่องไม้หลังเล็กๆ เพราะมีจำนวนสัตบุรุษน้อย สิ่งก่อสร้างเก่าแก่ที่เหลือในปัจจุบันมีอยู่ 2 หลังคือ โบสถ์ก่ออิฐถือปูนขนาดเล็กหลังเดิม (ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างเมื่อใด) และ โบสถ์หลังปัจจุบัน ที่บาทหลวงปาลเลอกัวสร้างขึ้นใน พ.ศ.2379 ตามรูปแบบโบสถ์ “วิลันดา” ดังที่เคยนิยมมาก่อนที่อาสนวิหารอัสสัมชัญและวัดซางตาครู้สหลังเดิม (ตรงกับรัชกาลที่ 3 ระยะเวลาที่ท่านยังไม่ได้ดำรงตำแหน่งสังฆราช (Bishop))

โบสถ์คอนเซ็ปชันหลังเดิม

โบสถ์หลังเดิม (รูปที่ 1) ตั้งอยู่ด้านหลังของโบสถ์ปัจจุบัน เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคามุงกระเบื้อง มีหน้าจั่วแบบไทยเรียบง่าย แทบไม่มีการตกแต่ง ไม่มีห้องซาคิสตี (ห้องเตรียมพิธีกรรม) อยู่ด้านหลังตามธรรมเนียมของโบสถ์คาทอลิก ผนังด้านยาวเจาะหน้าต่างด้านละ 3 บานและมีประตูหน้าขนาดใหญ่ พระแท่นยกพื้นขึ้น ลักษณะของพระแท่นยังเป็นแท่นไม้แบบโบราณที่หันหน้าเข้ายังผนัง รูปเคารพหลักเป็นภาพแม่พระปฏิสนธินิรมล โบสถ์หลังนี้มีประวัติความเป็นมาไม่ชัดเจนนัก แต่เชื่อว่าน่าจะสร้างตั้งแต่สมัยอยุธยา (จำเนียร กิจเจริญ, 2541: 43)

รูปที่ 1 อาคารโบสถ์คอนเซ็ปชันหลังเดิม ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์

โบสถ์คอนเซ็ปชัน หลังปัจจุบัน

อาคารโบสถ์คอนเซ็ปชันหลังปัจจุบัน (รูปที่ 2) สร้างโดยบาทหลวง ปาลเลอกัวขณะที่ท่านยังไม่ดำรงตำแหน่งสังฆราช ท่านมาเป็นเจ้าอาวาสที่นี่ระหว่าง พ.ศ.2371-2386 และได้ริเริ่มงานสร้างโบสถ์ใหม่เพื่อทดแทนโบสถ์หลังเดิมที่มีขนาดเล็กมาก จุสต์บรูซได้ไม่เพียงพอ งานก่อสร้างเริ่มใน พ.ศ.2380 (ตรงกับรัชกาลที่ 3) และหลังจากนั้น 1 ปี ท่านปาลเลอกัวก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราช และกระทำพิธีอภิเษกกันโบสถ์ที่ท่านสร้างใหม่นี้เอง หลังจากท่านสิ้นชีวิตลงใน พ.ศ.2405 ก็ได้มีการอัญเชิญร่างของท่านลงขบวนแห่ทางเรือ จากอาสนวิหารอัสสัมชัญมาบรรจุไว้ใต้พื้นโบสถ์คอนเซ็ปชันด้วย (วิกตอร์ ลาร์เก, 2539: 188) ปาลเลอกัวได้พูดถึงโบสถ์ใหม่ของท่านไว้อย่างภาคภูมิใจว่า

“ชมรมก้อนแซบซีอ็อง (Conception) เป็นที่อยู่ของพวกคริสตังที่มา จากประเทศกัมพูชา และสร้างโบสถ์อันงามขึ้น ได้มีความยาวถึง 120 ฟุต หญิงชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่ใช้เวลาถึงสองปีช่วยกันสร้างขึ้นด้วยศรัทธาอัน น่าสรรเสริญ เพื่อเกียรติศักดิ์ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเที่ยงแท้...” (ปาลเลอกัว, 2549 : 515)

ตัวโบสถ์หันหน้าไปทางทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา (รูปที่ 2) แพนผังเป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายมน กว้าง 14.6 เมตร ยาว 47 เมตร¹ ด้าน หลังของโบสถ์มีห้องซาคริสตี (Sacristy) ที่เป็นวงจรจรม (Ambulatory) ใช้เป็นห้องเตรียมพิธีกรรม มีลักษณะเป็นกระเปาะแยกส่วนออกจากตัว โบสถ์ (รูปที่ 3) เนื่องจากขาดสถาปนิกที่ชำนาญในสถาปัตยกรรมตะวันตก โครงสร้างต่างๆของโบสถ์จึงเป็นแบบผสมผสานศิลปะไทยและตะวันตกเข้า ด้วยกัน (หรือที่เรียกกันว่าแบบ “วิสันดา”) คือใช้ระบบผนังรับน้ำหนัก และมีเสาไม้รับโครงของหลังคาแบบไทย ใช้ฝาไม้ปิดโครงสร้างเครื่องบนไว้ ก่อ อิฐที่หน้าบันยื่นนอกโค้งตกแต่งด้วยปูนปั้น โดยไม่ใช้หน้าบันไม้แกะสลักแบบ ไทยประเพณีเพื่อความทนทานและประหยัดค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะสำหรับ ชาวคาทอลิกที่มีฐานะยากจนในสมัยนั้น สันนิษฐานว่า ลักษณะหน้าตาของ สถาปัตยกรรมหลังเดิมน่าจะคล้ายคลึงกับวัดช่างตากูร์สหลังเดิม (รูปที่ 4) และอาสนวิหารอัสสัมชัญหลังเดิม (รูปที่ 5) ซึ่งสร้างขึ้นในสถาปัตยกรรม แบบวิสันดาและมีอายุในรุ่นราวคราวเดียวกัน แต่ปัจจุบัน โบสถ์ทั้งสอง หลังทรุดโทรมจนถูกรื้อลงและสร้างใหม่ตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก แท้ (ถนนอมศักดิ์ เลื่อนประไพ, 2537: 75-76)

¹ ความยาวของโบสถ์นี้เป็นความยาวปัจจุบันที่รวมเอาหอรบซึ่งไว้ด้วย โนติตโบสถ์ยาวเพียง 120 ฟุต หรือ 40 เมตรเท่านั้น เพราะยังไม่มีการสร้างหอรบซึ่งด้านหน้า อ้างถึง วิชาวัลย์ แสงลัม สุวรรณ. (2542). “โบสถ์คาทอลิกในภาคกลางและภาคตะวันออกของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุง ศรีอยุธยา ถึง พุทธศักราช 2475.” วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

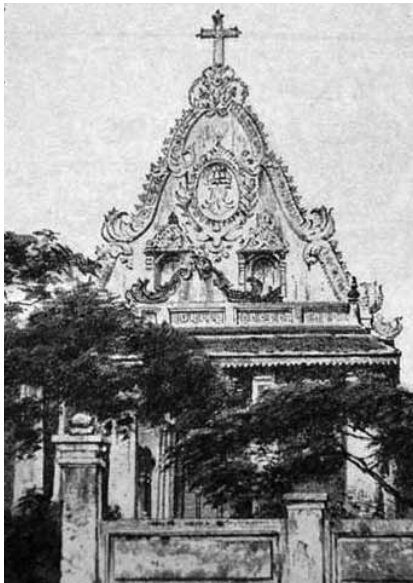
รูปที่ 2 วัดคอนเซ็ปชัญหลังปัจจุบัน

รูปที่ 3 มุขด้านหลังของโบสถ์คอนเซ็ปชัญ เป็นห้องเตรียมพิธีกรรม

รูปที่ 4 วัดช้างตากูร์สุหลังเดิม
(ที่มา: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ)

รูปที่ 5 วัดอิสัมชัยหลังเก่า
(ที่มา: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ)

เค้าโครงรูปแบบการตกแต่งอย่างสยาม

บริเวณส่วนฐานภายนอกของอาคารยังรักษาเค้าโครงของฐานสิงห์ในศิลปะไทยไว้ (รูปที่ 3 และ 6) คล้ายคลึงกับส่วนฐานพระอุโบสถในพุทธศาสนา แม้ว่าจะถูกปรับปรุงโดยประดับหินล้างเข้าไปจนรายละเอียดของขาสิงห์ลบเลือนหายไปหมด แต่ก็ยังสังเกตเห็นเค้าโครงได้ คือประกอบด้วยฐานหน้ากระดานบน บัวหงาย ฐานสิงห์ที่ไม่ปรากฏรูปร่างของแข้งสิงห์ที่ชัดเจนแล้ว และฐานหน้ากระดานล่าง

ผนังภายนอกอาคารนั้นเจาะช่องหน้าต่างโดยรอบ แต่มีการขยายกรอบหน้าต่างให้กว้างขวางขึ้นและเริ่มส่งกระจงกสีเข้ามาประดับเพิ่มเติมในพ.ศ.2402² มีการใช้เสาหลอก (Pilaster) ติดผนังประดับอาคารทั้งภายนอกและภายใน หัวเสาเป็นลายใบอะแคนทัส ซึ่งสังเกตได้ว่า เสาลักษณะนี้ยังรักษาเค้าโครงของศิลปะไทยผสมตะวันตก (หรือที่เรียกว่าลาย”อย่างเทศ”) เอาไว้ (รูปที่ 6) ส่วนหลังคาแต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยแบบจีน สันหลังคาตะเข้ประดับเหงาอย่างจีนเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในภาพถ่ายเก่า (รูปที่ 7)

รูปที่ 6 การใช้หัวเสาใบอะแคนทัส กระเบื้องจีน และฐานสิงห์

² หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). เสาเรื่องชุมชนและวัดคริสต์ที่เก่าแก่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง. (อัคราเสนา). 9.

รูปที่ 7 พิธีปลงศพพระสังฆราชปาลเลอกัว เห็นวัดคอนเซ็ปชันด้านหลังใช้กระเบื้องแบบจีน (ที่มา : <http://www.payer.de/thailandchronik/chronik1862.htm>)

ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้ว่าตัวอาคารวัดคอนเซ็ปชันที่สร้างโดยบาทหลวงปาลเลอกัว ในสมัยรัชกาลที่ 3 น่าจะมีลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นเมืองหรือแบบวิลันดา ที่ผสมผสานรูปแบบศิลปะตะวันตกกับช่างไทย จีน และตกแต่งตามทฤษฎีและเทคนิคเชิงช่างที่เอื้ออำนวยในยุคนั้น มากกว่าจะสร้างขึ้นตามสถาปัตยกรรมตะวันตกแท้

หอร่องหลังปัจจุบัน: งานออกแบบของ โจอาคิม กรีสซี

ในยุคแรกสร้างวัดคอนเซ็ปชันหลังปัจจุบัน ยังคงใช้หอร่องหลังเดิมของโบสถ์เก่า ที่ตั้งอยู่ทางกำแพงด้านใต้ของโบสถ์หลังปัจจุบัน³ ไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่าหอร่องในสมัยท่านปาลเลอกัวเป็นอย่างไร แต่เชื่อว่าน่า

³ หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). วัดคอนเซ็ปชัน. เอกสารอัดสำเนา. 3.

จะเป็นหอรระฆังไม้ที่สร้างขึ้นอย่างง่าย ๆ เนื่องจากในยุคนั้นยังไม่มีควมนิยม การก่อสร้างหอรระฆังก่ออิฐถือปูนตามอย่างตะวันตก อาจมีเหตุผลมาจาก ทุนทรัพย์ และระบบการก่อสร้างพื้นเมืองยังไม่เอื้ออำนวยนัก แม้แต่โบสถ์ อื่นๆที่อยู่ในยุคใกล้เคียงกัน เช่น โบสถ์นักบุญฟรังซิสเซเวียร์ สามเสน (ดวง ศุระศรางค์, 2527: 34) หรือโบสถ์นักบุญยอแซฟ อยุธยา ก็ยังใช้หอรระฆัง ไม้ขนาดย่อม⁴ แยกออกไปจากตัวโบสถ์และไม่ได้อยู่ในแผงผังเดียวกัน ดัง นั้นโบสถ์คอนเซ็ปชันหลังปัจจุบันในยุคแรกสร้างจึงไม่มีหอรระฆังด้านหน้า แต่ถูกก่อสร้างเสริมภายหลัง และควรมีลักษณะผนังด้านหน้าตึก (Façade) คล้ายคลึงกับโบสถ์ซางตาครู้สและโบสถ์อัสสัมชัญหลังเดิมที่เป็นอาคารทรง วิลันดาและมีอายุร่วมสมัยกัน

โบสถ์คอนเซ็ปชันหลังปัจจุบันในระยะแรกไม่มีหอรระฆังก่ออิฐ ถือปูน จนกระทั่งบาทหลวงมาร์แตงมาเป็นเจ้าอาวาส ท่านได้มอบหมายให้ บาทหลวงนิโกลา แปรร์โรซ์ (P. Nicolai Parraux ผู้เคยดำเนินงานก่อสร้าง วัดนักบุญยอแซฟที่อยุธยา สันนิษฐานว่าท่านน่าจะทำงานร่วมกับกรัสซีด้วย) (ชิน ประภอกกิจ, 2526: 42.) สร้างหอรระฆังก่ออิฐถือปูนสำหรับวัดขึ้นมาใหม่ ในปีใดไม่ปรากฏแน่ชัด แต่หอรระฆังนั้นมีได้มีโครงสร้างแข็งแรงมั่นคงนัก จึง พังทลายลงมาในวันพฤหัสบดีที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2426 ซึ่งน่าจะเสียชีวิต ว่าไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับรูปทรงหอรระฆังที่คุณพ่อแปรร์โรซ์ออกแบบหลงเหลือ อยู่เลย ต่อมา “อีก 2 วัน 3 วัน” บาทหลวงมาร์แตง เจ้าอาวาสก็ในขณะนั้น ก็ได้ลงมือก่อสร้างหอรระฆังใหม่ขึ้นมาใหม่อย่างแข็งแรงมั่นคง (ตำนานสังเขป วัดคอนเซ็ปชัน, 2467: 12) โดยท่านได้มอบหมายให้นายช่างชาวออสเตรีย ชื่อ โจอาคิม กรัสซี (Joachim Grassi) ผู้ออกแบบวัดนิเวศธรรมประวัติและ วัดนักบุญยอแซฟ อยุธยามาก่อนหน้านี้ (พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย, 2554: 3) ออกแบบหอรระฆังขึ้นใหม่ในรูปแบบนีโอ โรมันเนสก์ (Neo-Romanesque) มีลักษณะคล้ายคลึงกับหอรระฆังวัดนักบุญยอแซฟ อยุธยา (รูปที่ 9) ซึ่งกรัสซี

⁴ ปัจจุบัน หอรระฆังไม้ของวัดนักบุญยอแซฟ อยุธยา ยังคงรักษาสภาพเดิมเอาไว้ได้ดี แม้ว่าจะมี หอรระฆังอิฐโบสถ์หลังใหม่ที่ออกแบบโดยกรัสซีก็ตาม

เพิ่งจะออกแบบไปเมื่อพ.ศ.2425 ก่อนหน้าหอรระฆังวัดคอนเซ็ปชัญเพียง 1 ปีเท่านั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ากรัสนีเริ่มสร้างหอรระฆังเมื่อใดและเสร็จสิ้นเมื่อใด แต่ถ้าพิจารณาจากช่วงเวลาที่ยุทธจักรของบาทหลวง แบร์โธลมิอุสหลายลงมาในพ.ศ.2426 และบาทหลวงมาร์แตงได้สั่งซื้อระฆังใหม่เข้ามาทดแทนของเดิม 3 ใบ ได้ใช้ติดตั้งในวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2428 หอรระฆังนี้น่าจะใช้เวลาในการสร้างถึง 2 ปีจึงเสร็จสมบูรณ์ (พ.ศ. 2426-2428) (ตำนานสังเขปวัดคอนเซ็ปชัญ, 2467: 12)

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอรระฆังที่กรัสนีออกแบบ เป็นหอรสูง ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสรูปแบบฟื้นฟูศิลปะโรมันเนสก์ (Romanesque revival) (รูปที่ 2) ซึ่งเป็นแนวความคิดย้อนกลับไปนิยมชมชอบศิลปะโบราณในยุค โรแมนติคอันแพร่หลายในศตวรรษที่ 19 กรัสนีจัดวางหอรระฆังใหม่ไว้ด้าน หน้าประตูประธานทางทิศตะวันตก แบ่งความสูงของหอรระฆังออกเป็น 3 ชั้นโดยใช้ช่วงเสากลมมีหัวเสาแบบโรมันเนสก์ (พัฒนาจากหัวเสาแบบดอริก แต่มีการตัดผ่าหัวเสาทั้ง 4 ด้านจนบัวหัวเสากลายเป็นสี่เหลี่ยม เรียกว่า หัว เสารูปหมอน หรือ Cushion capital) ชั้นล่างสุดที่เป็นทางเข้า ใช้ซุ้มประตู โค้งรองรับด้วยหัวเสาแบบ Cushion capital เช่นกันซุ้มโค้งประดับตกแต่ง ด้วยลายหยักมุมฉากแบบเรขาคณิต อันเป็นลวดลายที่นิยมในสมัยโรมันเนสก์ (Cyril M. Harris, 1977: 153.) และปรากฏในซุ้มประตูที่วัดนักบุญยอแซฟอยู่ด้วย⁵

⁵ ลายหยักมุมฉากแบบเดียวกันยังปรากฏที่ซุ้มประตูวัดนักบุญเปโตร สามพราน หลังเดิมซึ่งปัจจุบัน ถูกทำลายจากอัคคีภัย (รูปที่ 8) ซึ่งสามารถจัดอยู่ในสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูโรมันเนสก์ แต่สร้าง ก่อนในพ.ศ.2423 ก่อนหอรระฆังแห่งนี้เป็นเวลา 2 ปี สันนิษฐานว่าอาจเป็นฝีมือของโจอาคิม กรัสนีเช่นเดียวกัน

รูปที่ 8 โบสถ์นักบุญเปโตรสามพราน (หลังเก่า)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ)

รูปที่ 9 โบสถ์นักบุญยอแซฟ อยุธยา

กริซซีจัดองค์ประกอบให้ด้านหน้าตึก (Façade) ของอาคาร มีซุ้มประตูโค้ง 3 ซุ้ม โดยใช้ทางเข้าหลักจากหอรระฆัง ซึ่งคล้ายคลึงกับวัดนักบุญยอแซฟอยุธยา อย่างไรก็ตาม ลักษณะของซุ้มเช่นนี้มิได้นำรูปแบบของศิลปะโรมันเนสก์ที่นิยมซุ้มโค้งคว้านลึกซ้อนกันหลายชั้นมาใช้ กลับใช้ประตู Arch เพียงชั้นเดียวเท่านั้น น่าจะเป็นเรื่องของการเลือกใช้ เพราะโบสถ์ในประเทศไทยไม่มีการประดับตกแต่งหอรระฆังเท่าในทวีปยุโรป

เหนือซุ้มประตูโค้งเขียนชื่อของวัด มีการเดินลวดบัวจากหอรระฆัง ล้อเป็นแนวเดียวกันเข้าไปยังหน้าตึก (Façade) ของอาคารด้วย

ชั้นที่ 3 เป็นชั้นที่อยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางอาคาร เจาะช่องหน้าต่างกลม เลียนแบบกระจกสีกลมหรือ Rose Window แต่ไม่ได้ติดตั้งกระจกสี กลับเป็นช่องกรูกระจกและประดิษฐานรูปแม่พระปฏิสนธินิรมล (Immaculate conception) แทน ซึ่งเป็นที่มาของชื่อวัด เหนือช่องกระจกขึ้นไป ตกแต่งด้วยลาย Corbel table เลียนแบบซุ้มที่ใช้น้ำหนักในสมัยโรมันเนสก์ แต่เปลี่ยนเป็นเพียงลวดลายประดับที่ไม่ใช้งานในเชิงโครงสร้างแต่อย่างใด

ชั้นที่ 4 เป็นซุ้มหน้าต่างโค้ง (Arch) แบบโรมันเนสก์ 2 บานรองรับหน้าต่างกลม บริเวณชั้นนี้เป็นหอรระฆัง ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ใช้งานอีกต่อไป ส่วนบนของชั้นประดับด้วยลาย Corbel table เช่นเดียวกับชั้นที่ 3 ส่วนยอดของอาคารหอรระฆังเป็นหลังจั่วลิ่มทรงเตี้ย เมื่อมองจากด้านล่างจะคล้ายกับหลังคาตัด ยอดหลังคาประดิษฐานไม้กางเขน

อย่างไรก็ตาม หอรระฆังที่กริซซีสร้างใหม่นี้ก็ไม่ได้เชื่อมติดประสานเข้ากับตัวโบสถ์มาตั้งแต่แรกสร้าง แต่คงตั้งอยู่ห่างตัวโบสถ์ออกมาเป็นเอกเทศ จนกระทั่งในสมัยของบาทหลวง เออเยน เล็ตแซร์ (ค.ศ. 2462-2465) ท่านจัดการให้เชื่อมหลังคาของวัดเข้ากับหอรระฆังจนเรียบร้อย (ตำนานสังเขปวัดคอนเซ็ปชัญ, 2467: 15) แต่ยังไม่พบหลักฐานว่าผู้ใดเป็นสถาปนิกในการต่อมุขกระสัน (Narthex) ดังนั้นจะพบว่าลวดบัวของตัวโบสถ์กับ Narthex ไม่เชื่อมต่อกันและมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยลวดบัวที่ตัวโบสถ์

มีลักษณะแบบอาคารไทยประเพณี ขณะที่ลวดบัวของหอรระซังนั้น เป็นลวดบัวแบบตะวันตก (รูปที่ 10) และสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่าผนังของตัวโบสถ์มีการเอียงสอบเข้าแบบไทยประเพณี แต่มุขกระสันที่ต่อเติมเข้ามา

รูปที่ 10 ส่วนต่อขยายของ Narthex ประชิดกับตัวโบสถ์เก่า มีการใช้ระบบฐานและเสาที่แตกต่างกันทั้งแบบไทยและตะวันตกอย่างชัดเจน

ใหม่นั้นตั้งฉากตรง

ส่วน Narthex หรือมุขกระสันที่เชื่อมต่อหอรระฆังหลังใหม่แบบโรมันเนสก์ เข้ากับโบสถ์เก่าทรงวิลันดานั้น ทำให้ Façade หรือสกัดหน้าดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป แต่เดิมในสมัยที่ยังไม่มีมุขกระสัน มีการเจาะช่องฝาผนังสกัดหน้า และกรูกระຈສီเพื่อรับแสงแดดโดยตรงใน พ.ศ.2402 แต่เมื่อมีการเชื่อมมุขกระสันเข้ากับโบสถ์ ทำให้กระຈສီไม่ได้รับแสงโดยตรงอีกต่อ

รูปที่ 11 ประตูดอกโบสถ์ที่บริเวณ Narthex ระดับกระຈສီเหนือบานประตู

ไป (รูปที่ 11)

สรุป

โบสถ์วัดคอนเซ็ปชันหลังปัจจุบัน สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นอาคารไทยทรงวิลันดาที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก สืบเนื่องจากศิลปะบาโรค ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ลักษณะของโบสถ์ในระยยะแรกนั้นสันนิษฐานว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับโบสถ์ขางตากรู้สและอาสนวิหารอัสสัมชัญหลังเก่าที่ปรากฏในภาพถ่ายเก่า ใช้หอรระฆังไม้ธรรมดา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้

มีการสร้างหอร่องก่อดินขึ้น โดยบาทหลวงแบโรซ์ แต่พังทลายลงในเวลาไม่นาน จึงมีการจัดจ้างให้โจอาคิม กรัสซี สถาปนิกชาวออสเตรีย ผู้เคยออกแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกจำนวนมากในกรุงเทพฯ ให้ออกแบบหอร่องใหม่ใน พ.ศ.2426 ในรูปแบบฟื้นฟูศิลปะโรมันเนสก์ที่กำลังเป็นที่นิยมมากในยุโรป อย่างไรก็ตาม หอร่องของวัดคอนเซ็ปชันไม่ได้เชื่อมต่อสนิทกับตัวโบสถ์ มีการก่อมุขกระสันหรือ Narthex เพิ่มเข้ามาในช่วง พ.ศ.2462-2465 ทำให้ลวดบัว (Moulding) ของตัวโบสถ์และหอร่องเชื่อมต่อกันไม่สนิท โดยตัวโบสถ์ยังคงรักษาลวดบัวแบบไทยประเพณีไว้ ส่วนตัวหอร่องและมุขกระสันนั้นใช้ลวดบัวแบบตะวันตกแท้

สมควรกล่าวอีกด้วยว่า วัดคอนเซ็ปชันถือเป็นสถาปัตยกรรมในคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกที่เก่าแก่ที่สุดในไทยที่ยังมีการใช้งานอยู่ เนื่องจากโบสถ์ต่างๆที่สร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน ต่างผุพังและถูกรื้อถอนลงสร้างใหม่ตามกาลเวลา โดยเฉพาะในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 – ต้นรัชกาลที่ 6 ซึ่งโบสถ์คาทอลิกต่างถูกรื้อลง และสร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบศิลปะตะวันตกอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นนีโอเรอเนสซอง หรือนีโอโกธิค ซึ่งจัดอยู่ในช่วงเวลาการฟื้นฟูศิลปะโบราณ (Gothic revival และ Neo-Romanesque) ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการฟื้นฟูศิลปะโบราณขึ้นแต่ก็ได้รักษาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้ทุกประการ กลับมีการเลือกรับผสมผสานลักษณะที่โดดเด่นของสถาปัตยกรรมหลากหลายประเภท ตามคตินิยมผสมผสาน (Eclecticism) ที่นิยมในช่วงศตวรรษที่ 19 - 20

บรรณานุกรม

- จำเนียร กิจเจริญ. (2541). **ทำเนียบวัดคาทอลิกในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ.
- ชิน ประกอบกิจ. (2526). “ประวัติวัดนักบุญยอแซฟ อูญญา.” **อุดมสถานต์** 63, 3.
- ถนอมศักดิ์ เลื่อนประไพ. (2537). “ประวัติอาสนวิหารอัสสัมชัญ.” ใน **วัชรสมโภชอาสนวิหารอัสสัมชัญ**. กรุงเทพฯ: อัสสัมชัญ.
- पालเลอกัวัช ฌอง แบปติสต์ แพลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. (นนทบุรี: ศรีปัญญา). 2549.
- พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย. (2554). **สถาปัตยกรรมของโยอาคิม กราซีในสยาม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร**.
- วิกตอร์ ลาร์เก. (2539). **ประวัติศาสตร์พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย**. ฉะเชิงเทรา: แม่พระยุคใหม่.
- วิภาวัลย์ แสงลิมสุวรรณ. (2542). “โบสถ์คาทอลิกในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ถึง พุทธศักราช 2475.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร**.
- ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง. (2467). “ตำนานสังเขปวัดคอนเซ็ปชัญ”. 2467. **ที่ระลึกงานฉลองวัดคอนเซ็ปชัญแห่งพระแม่เจ้า คฤตศักราช 1924 ครบ 250 ปี**. กรุงเทพฯ: เจตนาผล.
- ศวง ศุระรงค์, 2527. “ประวัติวัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์.” ใน **ทิวาววัชรสมโภช วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์**. กรุงเทพฯ: ธีระการพิมพ์.
- หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). **วัดคอนเซ็ปชัญ**. เอกสารอัดสำเนา.
- หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพ. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์). **เล่าเรื่องชุมชนและวัดคริสต์ที่เก่าแก่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง**. (อัดสำเนา).

Cyril M. Harris, 1977. **Historic Architecture Sourcebook**. New York: McGraw-Hill.

